

Osvrti i kritike

Juraj Dragišić (Georgius Benignus), *Život i djela*, ur. Erna Banić-Pajnić, Bruno Ćurko, Mihaela Girardi-Karšulin i Ivica Martinović. Zagreb: Institut za filozofiju, 2016, 429 str.

U izdanju Instituta za filozofiju u Zagrebu objavljena je zbirka recentnih studija o životu i najznačajnijim djelima Jurja Dragišića (oko 1445-1520), franjevca konventualca čije je ime velikim slovima upisano ne samo u analima njegova Reda, nego i u sveukupnoj duhovnoj baštini renesansne filozofske i teološke misli. Proslavivši se u teorijskom radu kao apologet, propovjednik, učitelj, samostalni mislilac i sveučilišni nastavnik u Firenci, Pisi i na rimskoj Sapienzi, nemalo se dokazao i s praktične strane kao visoki crkveni administrator, provincijal franjevac konventualaca Toscare, ravnatelj visokog franjevačkog učilišta u Rimu, biskup Caglija, nadbiskup Nazareta i nesuđeni generalni vikar dubrovačke nadbiskupije. Već ovo nabrojeno u potpunosti opravdava odluku vrijednih znanstvenika u Institutu za filozofiju da zajedničkim naporom odaju priznanje “jednom od rijetkih hrvatskih renesansnih filozofa kojima se dosad bavilo nekoliko autora i u Hrvatskoj i u inozemstvu” (iz Predgovora, koji zajedno potpisuju urednici).

Njihove studije dopunjuju pažljivo izabrani odlomci iz Dragišićevih djela, s usporednim prijevodima uz latinski izvornik. Kao što su autori studija ugledni stručnjaci s bogatim iskustvom izučavanja hrvatske filozofije općenito, a Dragišićeva stvaralaštva osobito, tako je i prevodilački rad povjeren izabranim znalcima. Među njima su se našli sveučilišni profesor u miru, o. Stjepan Krasić (prevevši izvadak iz djela “Stara i nova pravila dijalektičkog umijeća”), aktivni nastavnici s Odsjeka za klasičnu filologiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Irena Bratičević (prevevši raspravu “Federik, o kraljevstvu duše” i surađujući u prijevodu djela “O naravi nebeskih duhova koje nazivamo anđelima”, u kojemu je priredila i filološku redakтуру) i Šime Demo (surađujući u prijevodu djela “O naravi nebeskih duhova koje nazivamo anđelima” i samostalno prevevši “Obranu izvrsnoga muža Johannes Reuchlina”), te filozofi Ana Mrnarević i Bruno Ćurko (surađujući u prijevodu djela “O naravi nebeskih duhova koje nazivamo anđelima”). Uz pretisak starijeg prijevoda djela “Proročanska rješenja”, koji je napisao Stjepan Hosu, riječ je o novim tekstovima napisanima baš za ovo izdanje i popraćenima odgovarajućim bilješkama s dodatnim pojašnjenjima. Uvrštavanje izabranih izvornika i prijevoda u ovu zbirku rasprava svjedoči o

nastojanju urednika da cjelovito predstave Dragišićev rad, o čijoj složenosti dovoljno govori činjenica da su prevoditelji baš kroz međusobnu suradnju uspješno riješili svoj zahtjevni zadatak.

Iako je težište ove knjige na Dragišićevim filozofskim i teološkim promišljanjima, ipak je u uvodnom dijelu potanko opisan i njegov životni put. To je predmet rasprava koje potpisuju Erna Banić-Pajnić, naslovljene “Juraj Dragišić (c. 1445-1520) - život i djela” (str. 11-18), odnosno Ivica Martinović, pod naslovom “Dubrovačko prognaništvo Jurja Dragišića (1496-1500)” (str. 19-48). Upozorivši da još uvijek nije razjašnjen točan oblik njegova prezimena i godine rođenja, Erna Banić-Pajnić nas sažeto i precizno vodi svim zavijucima nemirnog Dragišićeva životnog puta, od rodne Bosne preko brojnih talijanskih gradova do Svete Zemlje i Dubrovnika, i konačnog svršetka u Rimu. S naglaskom da se “bavio pitanjima Božjeg predznanja, predestinacije, determinizma, slobodne volje i predviđanja budućnosti (proricanja)” (str. 15), težeći ujedno duhovnoj obnovi i reformiranju kršćanstva, o čemu je izlagao na nekoliko velikih crkvenih koncila, među kojima se ističe Peti lateranski (održan od 1512. do 1517. godine), autorica nas priprema za zanimljivo poglavlje o Dragišićevu prisilnom boravku u Dubrovniku, gdje je potražio utočište nakon velikog sukoba s Francescom Sansoneom, generalom Franjevačkog reda, i drugih nevolja pretrpljenih u Firenci. Kad ga je general lišio aktivnog i pasivnog prava glasa, zabranio mu ući u samostan Sv. Križa u Firenci i naposljetku ga protjerao iz cijele toskanske provincije Reda zaprijetivši mu ujedno trajnim zatvorom i izopćenjem, a sve zato što Dragišićevi pristalice nisu prihvatili izbor novog provincijala u Toskanskoj provinciji u proljeće 1495. godine (pri čemu je još Dragišić, nakon privremene uspostave teokratske republike u Firenci rujna 1494. jedanaest dana proveo u tamnici, gdje su ga zatvorili pobunjenici), shrvan tolikim nedaćama posvetio se znanstvenom radu.

Istaknuvši veliko povjerenje koje su mu redovito iskazivala najviša tijela Republike, što je potkrijepio i faksimilima odluka sa sjednica Senata i Malog vijeća, Ivica Martinović je upozorio da je Dragišiću za života tiskano sedam knjiga, i to dvije iz firentinskog, četiri iz dubrovačkog i jedna iz rimskog razdoblja njegova života (str. 29), dok je, usporedbe radi, za života pjesnika Ilije Cerve tiskano svega šest njegovih epigrama. Od djela koja je priredio u Dubrovniku dosad je najmanje bio poznat posmrtni govor koji je održao u čast Junija Giorgija, oca svog najdražeg dubrovačkog učenika Sigismunda, čime je dao važan prilog ne samo konzolacijskoj (tješiteljskoj) književnosti, nego je izabrao i neobičan obrazac, hvaleći sina dok je formalno govorio o ocu. Moramo

se složiti s Martinovićevim zaključnim mislima iz ove kraće rasprave o Dragišićevu boravku u Dubrovniku: u usporedbi s ostalim velikanima “hrvatskoga *Quattrocenta*”, Ivanom Stojkovićem, Benediktom Kotruljem i Nikolom Modruškim, Dragišić je, “izabravši Dubrovnik kao blagoslovljeno mjesto svoga prognaništva, jedini među tom četvoricom hrvatskih umnika 15. stoljeća stvarao na hrvatskom tlu, a ono što je stvorio na hrvatskom tlu, to je i objavio, u inozemstvu (jer Dubrovnik tada nije imao tiskaru)” (str. 46). Ipak, povezanost uz zavičaj i plodno stvaralaštvo baš na domaćem tlu nije jedino što junaka naše priče čini osobitim u usporedbi s nekim znamenitim suvremenicima.

Među tekstovima koje je napisao tijekom petogodišnjeg boravka u Dubrovniku našla se i rasprava o logici, *Artis dialectices praecepta vetera ac nova*, odnosno “Stara i nova pravila dijalektičkoga umijeća”, nastala doslovce kao “plod njegova poučavanja mlade dubrovačke vlastele” (str. 38) koja ga je redovito oslovljavala *praeceptor*, “učitelju”. Zajedno s raspravom *Dialectica nova*, tiskanom 1488. godine u Firenci (koja je ujedno “najstarije tiskano filozofsko djelo jednog hrvatskog autora”, kako upozorava I. Martinović na str. 53), ovo djelo, koje je autor konačno dotjerao i objavio u Rimu 1520. godine, čini važan Dragišićev doprinos logici. Ovdje su to pitanje zajedno istražili Mihaela Girardi-Karšulin i Srećko Kovač. Dok je Girardi-Karšulin argumentirano upozorila na posve neopravdanu zanemarenost Dragišićeva rada u novovjekovnim sintezama i povjesnicama zapadne logike (poput *Geschichte der Logik im Abendlande* Carla Prantla, objavljene u Leipzigu 1870. godine), Kovač razmatra Dragišićeve doprinose u domeni terminističke logike, pa dvoje autora zaključuju da Dragišić “nekim svojim specifičnim rješenjima te kvalitetom prikaza i argumentacije doprinosi onodobnoj logičkoj literaturi”, a postaje zanimljiv “i sa stajališta modernih nekonzistentnosnih logika” (str. 75).

Ovo nije ostao njegov jedini doprinos suvremenim društveno-humanističkim znanostima. Naime, razvijen interes za filozofska razmatranja potaknuo je prirodno Dragišića, poput Marsilija Ficina i drugih mislilaca s kojima je toliko surađivao u Firenci i inim talijanskim gradovima, da se ogleda i na polju političkih teorija. Tako je napisao djelo “O vladaru kraljevstva duše”, koje ovdje obrađuje Erna Banić-Pajnić. U navedenom dijalogu posvećenom kondotjeru Guidobaldu, sinu uglednog Federica da Montefeltre koji se proćuo svojom prekrasnom palačom i glasovitom knjižnicom u Urbinu, središnje je pitanje slobodne volje. U raspravi između Federica (u čije ime govori Dragišić osobno, braneći Scotov nauk) i njegova nećaka Ottavijana (koji zastupa tomističke poglede) postupno prevladavaju skotistička stajališta, ističući prednost volje nad umom. Autorica zaključuje da

se Dragišić “insistiranjem na slobodi volje, približava renesansnim filozofima koji su na razne načine, iz različitih aspekata, ustrajavali na naglašavanju tog bitnog određenja ljudskog djelovanja koje svoje utemeljenje ima u volji” (str. 88).

Najpoznatijim Dragišićevim djelom smatra se ipak *Propheticæ solutiones*, odnosno “Proročanska rješenja”, koje je također nastalo tijekom njegova boravka u Dubrovniku, i to, štoviše, “na poticaj predstavnika Dubrovačke Republike” (str. 89), kako u novom poglavlju ističe Erna Banić-Pajnić. U navedenom dijalogu zagovara se misao da su stari proroci bolji od novih, ali se ni nove ne smije tek tako odbaciti, pri čemu se aludira na Dragišićev boravak u Engleskoj i parafrazira biblijsko Ivanovo proročanstvo o skorjoj propasti osmanskih vladara, o čemu je Dragišić, kako sam tvrdi, često propovijedao u Urbinu i Firenci (str. 97). Zanimljivo je da se u drugom dijelu ovog teksta hvali dominikanac Girolamo Savonarola kao autentičan novi prorok, s čime se naposljetku složio i Dragišićev sugovornik, Ubertino Risaliti, njegov nekadašnji učenik i štovatelj iz Firence, koji je pomogao tiskanje znamenite knjige *De natura angelica*, poznate nam danas pod prijevodom “O prirodi nebeskih duhova koje nazivamo anđelima”.

Baš taj tekst zaokupio je Ivicu Martinovića, koji iscrpno piše o filozofskim temama u njemu (str. 103-172). Svoj postupak utvrđivanja filozofskog sloja u ovom Dragišićevu djelu Martinović je podijelio u devet koraka, među kojima su i pitanja odnosa prema istaknutim crkvenim ocima (ponajprije Augustinu i Ivanu Damaščanskom), prema prvacima srednjovjekovne angelologije (osobito Tomi Akvinskom, Henriku od Ghenta i Ivanu Duns Scotu), prema suvremenicima Marsiliju Ficinu i Picu della Mirandola te prema Platonu i Aristotelu (str. 115). Njegove se ocjene pritom načelno podudaraju s ranijim mišljenjem Erne Banić-Pajnić, po kojem je Dragišić konkordistički nastojao pomiriti Akvinskog i Scota, dok se međusobno prožimanje dvojice prvaka klasične antičke filozofije vidi u tome što se u svojim djelima najviše poziva na Aristotela, ali tekstove često oblikuje u formi dijaloga, što je očit platonistički utjecaj (str. 16). Velika korist za dubrovačku sredinu od ove Dragišićeve rasprave nije samo u dragocjenom zapisu o neposrednoj komunikaciji s svijetom dubrovačke vlastele (što je važan podatak i za svakog istraživača povijesti dubrovačkog stanovništva kasnog 15. stoljeća), nego i u autorovu nauku o hijerarhijama, redovima i službama anđela koji, po Martinoviću, “nudi svojevrstu Dragišićevu ‘socijalnu filozofiju’ anđeoskoga svijeta” (str. 153). Nesumnjivo su i tadašnje vlasti Republike osjetile važnost ovog pitanja, pa je i pučanima bilo dozvoljeno pratiti pojedine rasprave koje su Dragišić i mlada vlastela vodili u katedrali.

Unatoč dokazanim sposobnostima i darovitosti, Dragišić nikada nije zlorabio svoj utjecaj u demagoškom smislu, pa je zato ostao poznat kao “propovjednik učenih”, za razliku od svoga znamenitog suvremenika, dominikanca Savonarole, koji je slovio kao “propovjednik očajnih” (što ovdje ističe nekoliko autora, str. 14, 30, 89, 98). No, da nije ostao samo u akademskoj domeni govori njegov bogat apologetski rad, u kojem je Ivana Skuhala Karasman osobito obradila apologiju Johannesa Reuchlina (“Dragišićeva obrana Johannesa Reuchlina”, str. 173-188). Poznati tekst u obranu njemačkog filozofa, humanista i autora kabalističkih djela Reuchlina još se među Dragišićevim suvremenicima s pravom percipirao kao obrana vjerske snošljivosti i razumijevanja židovske duhovnosti i kulture, zalažući se za “kompatibilnost Talmuda i ostalih židovskih knjiga s kršćanskom vjerom” (str. 184). O njegovoj popularnosti dovoljno govori podatak da je samo u njemačkim zemljama tiskan u nakladi od tisuću primjeraka, koji su odmah rasprodani (str. 185).

U današnje vrijeme, kad digitalni mediji postaju dominantni i u svijetu društvenih i humanističkih znanosti, treba svakako pohvaliti nastojanje Bruna Ćurka (“Prisutnost Jurja Dragišića u digitalnom svijetu”, str. 373-396) da nam pregledno i temeljito predstavi koliko je i kako prisutno stvaralaštvo Jurja Dragišića na internetu. Izložio nam je rezultate istraživanja u razdoblju od 2009. do 2015. godine, obuhvatiši pritom ne samo brojna Dragišićeva digitalizirana djela koja se mogu čitati na internetu ili čak slobodno preuzimati u PDF formatu, nego i dostupne rasprave drugih autora o Dragišiću, nastale od 16. stoljeća pa sve do danas. Uz zaključnu napomenu da se prosječno “u dvije godine objavi jedan članak o Jurju Dragišiću” (str. 396), nadamo se da će i ova zbirka rasprava doista potaknuti nove istraživače da se prihvate rada na još uvijek nepoznatim elementima golemog Dragišićeva opusa.

Taj bi rad mogao ići u dva pravca: kritički obraditi cjelokupnu Dragišićevu ostavštinu i prirediti izdanja za preostala djela, tim više što se i ovdje napominje da je “Dragišić ostavio dvadesetak djela, od kojih su mnoga još u rukopisu” (str. 15). Drugi bi pravac bio vrednovanje njegova rada u svjetlu drugih humanističkih karijera koje su obilježile njegovo vrijeme. Primjerice, u ovoj zbirci je u studiji, uz njegova “Proročka rješenja za Savonarolu”, spomenuto i djelo *Apocalypsis nova*, koje mu se samo pripisuje, a čiji je pravi autor vjerojatno Portugalac Joao de Silva y Menezes. Radilo se o Dragišićevu suvremeniku poznatom u Italiji kao Blaženi Amadeo. Njegove sljedbenike, tzv. amadeite, štutio je kardinal Bernardino Carvajal. Slično Dragišiću, proricali su obnovu kršćanstva i konačnu pobjedu kršćanstva nad muslimanskim svijetom, kako

navodi E. Banić-Pajnić (str. 101). Nesumnjivo je bilo više takvih mislilaca s kojima su se podudarala Dragišićeva gledišta i odgovarajuća usporedna analiza jako bi obogatila naše spoznaje o tom burnom vremenu općenito.

Ova uzorno opremljena i bogato ilustrirana knjiga, s iscrpnim popisima literature na kraju svake studije i popraćena poduljim sažetkom na engleskom jeziku (str. 397-414) sa zasebnim popisom literature, nesumnjivo stoji kao kamen međaš na tom dugom putu koji još treba prijeći.

Relja Seferović

Dubravko Kovačević, *Sveti Vlaho i njegovi festanjuli*. Dubrovnik: Hrvatsko kulturno društvo Napredak - Dubrovnik, 2017, 871 str.

Silan je trud i ogroman broj sati rada uložen u prvijenac Dubravka Kovačevića, festanjula, pjevača Katedralnih madrigalista i zaljubljenika u povijest. Knjigom se autor želio odužiti svojim bratimima festanjulima predstavljajući ih javnosti i u tome je u potpunosti uspio. Neupitno je da će svi festanjuli i članovi njihovih obitelji pronaći zapis o svojim izvan onih uobičajenih svjedodžaba suhoparnih upisa u službene dokumente, na koje jedino, kao pisani trag svoga postojanja, može računati velika većina ljudi. Štoviše, Parčeva festa toliko duboko prožima Dubrovnik da je autor, predstavljajući festanjule, svjetovne organizatore proslave dubrovačkog sveca zaštitnika, dotaknuo slikom ili pismom znatno širi krug ljudi koji će, vjerujem, s veseljem pronaći sebe ili svoje pretke na nekoj fotografiji ili u nekoj kratkoj crtici od nekoliko rečenica.

Najveća vrijednost ove knjige je u tome da na jednom mjestu donosi raznovrsne izvore o festanjulima i proslavi Svetog Vlaha, od novinskih članaka, proglašenja, službenih dopisa lokalnih vlasti do rukopisa Dubrovčana i slikovnih priloga iz privatnih zbirki, koji bi možda ostali nedostupni profesionalnim istraživačima. Osobne veze autora-festanjula otvorile su mnoga vrata. Da je autor tražio i dobio pomoć i stručnjaka vidljivo je, primjerice, iz genealoških podataka u bilješkama. Očito svjestan zahtjevnosti posla, mudro se zadovoljio vjernim prijenosom podataka iz izvora, ne upuštajući se u interpretaciju mnoštva prikupljenih podataka. U sistematizaciji je slijedio kronološku nit. Za svaku